

Бойко Н.А.

*завідувач науково-дослідного відділу «Музей-діорама «Битва за Дніпро в районі Переяслава і створення Букринського плацдарму восени 1943 року»
Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»*

ДОКУМЕНТИ СВІДЧАТЬ: ОКУПАЦІЙНИЙ ПЕРІОД НА ПЕРЕЯСЛАВЩИНІ 1941-1943 РОКИ

Розглядаються документи окремого фонду Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України - колекція мікрофотокопій документів німецько-фашистських адміністративних установ, армійських груп та їх тилкових охоронних підрозділів, що діяли на окупованих східних територіях (ф. КМФ-8).

17 вересня 1941 р. до Переяслава ввійшли німецькі війська. Почався період тимчасової окупації Переяславського району, який тривав до 22 вересня 1943 року.

Військові підрозділи в окупованому місті почали створювати орган управління - гарнізонну комендатуру. В документі це зафіксовано так:

«Управління (продовольче управління 162 - авт.) створило з 3-го по 15-е жовтня в Переяславі пункт видачі продовольства і перетворило його в якості єдиного військового закладу одночасно в гарнізонну комендатуру. Цей населений пункт і його околиці були обшукані військами з метою виявлення руських солдатів, зброї і боєприпасів. Захоплених полонених і зібрану зброю і т. п. довелося відправити на збірний пункт в Яготин.

В даному районі призначені: 1 бургомістр, 1 заступник бургомістра, 1 секретар, 1 начальник колгоспу і 1 його заступник, які займаються питаннями збирання майже зібраного урожаю, який поки що знаходиться в снопах і копицях. Збір зернових і коренеплодів наразі ще продовжується» [4, арк. 228].

В звіті про роботу окремих гарнізонних комендатур, яка пророблена в період з 1-го по 19-е жовтня 1941 р. у розділі «Робота в конторах гарнізонних комендатур» наводяться перші кроки нової влади:

«Складаються списки жителів. Чоловікам призовного віку видаються посвідчення особи. До теперішнього часу в районі дій гарнізонної комендатури у Великій Каратулі появилися 50 цивільних і військовополонених. Видано 20 довідок про благонадійність, які призначені для звільнення українців із таборів для військовополонених» [4, арк. 229-230].

У селах району військові частини відразу ж почали призначати бургомістрів (так зазначено в документах - авт.). Документи, датовані 21 жовтня 1941р., зафіксували таке призначення в кількох селах.

«Гарнізонна комендатура призначила бургомістрів і начальників колгоспів у Студениках, Панфілах, на хуторі Сосновка, в Соснові і в Сомковій Долині» [4, арк. 226].

«В населених пунктах Єрківці і Старе бургомістри були призначені 111 -ю піхотною дивізією» [4, арк. 225].

«8-а легка транспортна колона призначила бургомістрів у Великій Каратулі і на хуторі під Великою Каратуллю. В зазначених населених пунктах були призначені також тимчасово начальники колгоспів» [4, арк. 229].

«В районі розквартирування полку діють наступні бургомістри :

у Чопилках - Єрмак Хвилон Максимович,

у Панфілах - Лецат Євгеній Романович,

у Соснові - Бережний Павло,

на хуторі Сосновка - Данильченко Макар,

у Сомковій Долині - Царьох» [4, арк. 224].

«В якості бургомістрів призначені: у

Великій Каратулі - Обциренко Томас, у

Строковій - Юханович Роман, у

Сулимівці - Шамолов Симон,

На Хуторі ім.1 Травня під Великою Каратуллю - Овсієнко Олексій» [4, арк. 227].

У німецькому донесенні від 8 листопада 1941 року начальник оперативного тилу групи армій «Південь» телеграмою констатував: «314-й батальйон поліції завершив каральні операції в Переяславі» [2, арк. 110].

У німецькому журналі бойових дій 20 листопада 1941 року зазначено: «Поліцейський полк «Південь» завершив заходи по умиротворенню території в районі Переяслав - Золотоноша - Хорол» [2, арк. 207].

Наступний документ під грифом «таємно» від 12 листопада 1941 р. констатує: «В районах на схід від Києва знаходяться наші комендатури: в Переяславі - гарнізонна комендатура II 348» [2, арк. 140].

Комендантом гарнізонної комендатури II 348 (3 березня 1942 року зафіксовано в документі) був ротмістр фон Архер. «Комендант, не дивлячись на свій вік (67 років), справляє враження міцного і жвавого чоловіка, який обережно і енергійно справляється з поставленими перед ним завданнями» [5, арк. 19].

Гарнізонна комендатура II 348 була переведена в гарнізонну комендатуру I

348. Вдалося виявити документ, який це підтверджує: «Розпорядженням Головного командування сухопутних військ, Генерального штабу сухопутних військ / організаційного відділу /П/ № 2310/42 від 19.4. 1942 р. дозволено перетворити нижче перераховані комендатури в гарнізонні комендатури І /У/ згідно штатам військового часу № 2202 /У/: гарнізонні комендатури ІІ /У/ 337, 348, 358, 368, 911, 933.

Вони отримують найменування: гарнізонна комендатура І /У/ 337 і т. д.» [1, арк. 17].

Ці комендатури різняться між собою штатним розкладом.

В «Наказі про введення гарнізонних комендатур» від 25 жовтня 1942 року подається штатний розклад:

«Гарнізонна Гарнізонна

комендатура / І / комендатура / ІІ /

5 офіцерів і чиновників 3 офіцерів і чиновників 13

унтерофіцерів і рядових 9 унтерофіцерів і рядових 2

автомашини 2 автомашини 2 мотоцикли - 2

велосипеди 2 велосипеди»

[6, арк. 57].

Окреме місце в діяльності окупаційних органів влади посідала українська допоміжна поліція, кількісні показники кадрового складу якої не мали стабільності. Хоча один документ зафіксував «Число службовців допоміжної поліції в районах».

Згідно цього документу кількість службовців допоміжної поліції Переяславської гарнізонної комендатури І 348 складала 931 особу, із них Переяславський район налічував 587 осіб, а Бориспільський -344 особи [3, арк. 268].

Документи зафіксували диверсії. Одна була проведена 10 червня 1942р.: «10.6. під Переяславською (за 10 км південно-західніше від Яготина) була перерізана лінія телефонного зв'язку залізниці» [9, арк.4]. Інша - 31 липня 1943 р.: «31.7. Зарубинці (11 км південніше Переяслава) зруйнована центрифуга на молочному пункті» [8, арк. 26].

В документі «Партизанські загони і їхні дії на території оперативного тилового району групи армій «Південь». Звітний місяць: червень 1943 року» від 7 липня 1943р. (гриф «таємно») зазначено:

«Можна сказати, що основна частина оперативного тилового району в основному вільна від великих організованих у військовому відношенні партизанських загонів. Партизанський загін чисельністю біля 300 осіб був

виявлений тільки в лісовому районі в 50 км південно-східніше Києва на східному березі Дніпра, на розгром якого були кинуті відповідні сили, і який, за останніми донесеннями, в основному знищений. Він діяв вздовж берега Дніпра і поширював поле своєї діяльності через Переяслав в південному напрямку до залізниці Золотоноша - Ліпляве (лінія на Білу Церкву)» [10, арк. 40-41].

Телеграма від 26 липня 1943 року (гриф «таємно») містить згадку про переяславських партизанів: « В північній частині району компетенції управління гарнізонної комендатури в Переяславі активно діють 2 партизанських загони, із яких, як повідомляють полонені, один знаходиться в лісі і болоті між Григорівкою і Гостролуччям, північніше Баришівки, а другий в районі Крупполя південніше Нової Басані. У лісі на захід від Хоцьок і у вигині Дніпра в районі Григорівки знаходиться 1 загін чисельністю 150 осіб, діяльність якого обмежується поки що грабунками і незначними нападами.

Крім звичних пограбувань продовольства дії партизанів в основному спрямовані на знищення жител старост і охоронців» [7, арк. 28-29].

В документі «Поява і дії партизанів на території оперативного тилового району групи армій «Південь» протягом липня місяця 1943 року» від 4 серпня 1943 р. про переяславських партизанів зазначено так:

«Північна частина району дій місцевої комендатури Переяслава піддається посиленням нападам з боку 2 партизанських загонів, які, можливо, зв'язані з моторизованою бандою Кохтана, що знаходилася частково за межами оперативного тилового району під Новою Басанню і північніше від неї. Сил і засобів для того, щоб знищити цю банду спільно з військами оперативного тилового району групи армій «Центр», немає» [8, арк.28].

Наведені архівні документи сприяють глибшому дослідженню окупаційного періоду на Переяславщині.

Література

1. ЦДАВО України. - Ф. КМФ-8. - Оп. 2. - Спр.138.
2. ЦДАВО України. - Ф. КМФ-8. - Оп. 2. - Спр. 153.
3. ЦДАВО України. - Ф. КМФ-8. - Оп. 2. - Спр. 156.
4. ЦДАВО України. - Ф. КМФ-8. - Оп. 2. - Спр. 157.
5. ЦДАВО України. - Ф. КМФ-8. - Оп. 2. -Спр. 172.
6. ЦДАВО України. - Ф. КМФ-8. - Оп. 2. - Спр. 199.
7. ЦДАВО України. - Ф. КМФ-8. - Оп.2. - Спр. 227.
8. ЦДАВО України. - Ф. КМФ-8. - Оп. 2. - Спр. 232.
9. ЦДАВО України. - Ф. КМФ-8. - Оп. 2. - Спр. 466.

10. ЦДАВО України. - Ф. КМФ-8. - Оп. 2. - Спр. 494.